Sargantana cendrosa

Psammodromus edwarsianus (Dugès, 1829)

Juvenil

Fotografies realitzades al Maresme i al Baix Llobregat.

IDENTIFICACIÓ I DESCRIPCIÓ

La sargantana cendrosa és el saure més petit de Catalunya, amb una mida màxima de 13 cm de LT. El mascle mesura, sense la cua, un màxim de 4,8 cm de LCC, i la femella 5,1 cm. La cua és entre 1,4 i 1,9 vegades més llarga que la resta del cos. Presenta un cap alt, compacte, relativament petit i de perfil afuat, amb l'extrem arrodonit. Té una escata subocular separada del llavi per entre la quarta i la cinquena escata supralabial, tret distintiu en relació amb les altres espècies ibèriques del gènere *Psammodromus*. Les escates dorsals són carenades i imbricades, amb l'extrem agut, mentre que les del costat del coll són granulades i les escates ventrals són ben llises, amples i imbricades. Posseeix un collar poc conspicu però visible. El seu cos té de 34 a 43 fileres d'escates disposades al voltant del dors i els costats, a més de sis fileres longitudinals d'escates ventrals.

El disseny dorsal consta d'un fons brunenc o terrós-grisenc amb entre quatre i sis fines línies longitudinals al llarg de la regió dorsal i dorsilateral, que comencen a la part posterior del cap i es difuminen parcialment a la cua. Aquestes són paral·leles, més o menys equidistants i generalment discontínues (però d'una manera regular, com una successió de guions), i són blanquinoses o groguenques, sovint amb tons verdosos. Del total de línies longitudinals, les de posició dorsilateral són més contínues i de coloració més intensa o contrastada, mentre que les dorsals centrals solen estar interrompudes o, fins i tot, absents. També resulta habitual la presència de taques quadrangulars fosques que tendeixen a unir transversalment les ja esmentades línies longitudinals. Als costats poden presentar petits ocels verds o blaus. El ventre és blanc o crema, amb reflexos iridescents.

No hi ha un dimorfisme sexual gaire aparent; tot i això, el mascle té el cap una mica més gruixut, la cua proporcionalment més llarga i amb la base sensiblement més ampla i els porus femorals més prominents. El mascle pot assolir una coloració més saturada a les línies laterals, als costats del cap i al coll; i durant el zel alguns exemplars incrementen llur tonalitat verdosa. Al seu torn, la femella és lleugerament més gran que el mascle i té les extremitats posteriors més curtes.

El juvenil acostuma a ser una mica més fosc i amb el disseny menys contrastat que els adults.

BIOLOGIA I ECOLOGIA

És una espècie helioterma i termòfila, que sol prendre el sol en zones descobertes de vegetació, prop de refugis on amagar-se. Sol refugiar-se a la base de matolls i tofes d'herba, però també pot escollir caus subterranis d'altres animals o bé autoconstruïts, en substrats molt tous o sorrencs. Pot presentar activitat durant tot l'any, en llocs amb temperatures hivernals suaus, com els d'influència litoral; tanmateix, l'activitat a l'hivern sol ser reduïda, en hores i dies favorables. A zones de clima més continental o de major altitud, a partir de la tardor (cap al novembre) i fins a la primavera (cap al març) entra en brumació. A l'estiu, amb temperatures elevades, adopta un ritme d'activitat bimodal, amb baixa activitat o repòs a les hores centrals del dia. Això no obstant, tolera les altes temperatures, però prefereix un rang intermedi, amb un òptim entre els 25 °C i els 30 °C.

La posta consta de dos a quatre ous i es fa entre maig i juliol. Els naixements es produeixen entre 50 i 60 dies més tard, amb una mida mitjana d'uns 2 cm de LCC. Assoleixen la maduresa sexual a l'any de vida. Estudis sobre l'espècie suggereixen que l'esperança de vida és d'un any i mig, i que només fan una o dues postes anuals en tota la seva vida, atès que poques femelles arriben al segon any d'existència. S'ha comprovat que quan hi ha més recursos tròfics augmenta la freqüència de segones postes.

Pel que fa a l'alimentació, la sargantana cendrosa es comporta com un generalista oportunista, que consumeix les preses en funció de la seva abundància i disponibilitat. Captura aràcnids, insectes i altres artròpodes.

VARIABILITAT GEOGRÀFICA

Antigament la sargantana cendrosa s'englobava dins del complex *Psammodromus hispanicus*, que avui en dia inclou tres espècies diferents: *Psammodromus occidentalis*, pròpia de la

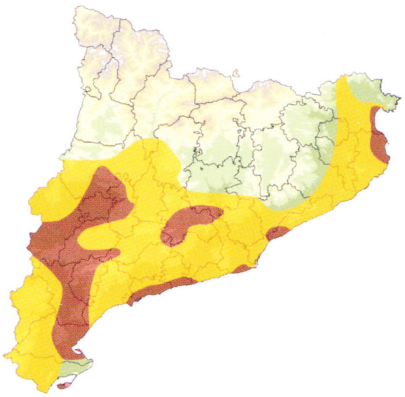

Fotografies realitzades al Maresme.

HÀBITAT I DISTRIBUCIÓ

Es troba en un ampli ventall d'hàbitats termomediterranis, preferentment amb un baix recobriment vegetal, com ara dunes, timonedes, brolles gipsícoles, etc., però també marges de bosquines de pi, alzinars adevesats o rouredes seques esclarissades. Altres hàbitats que pot ocupar són fruiterars de secà, vinyes abandonades amb abundància de brolles o matolls (que fan de refugi) i zones degradades per activitats extractives com ara pedreres i graveres. La pastura, duta a terme tant per animals salvatges com domèstics, pot incrementar les taques d'hàbitat adient, en rebaixar l'alçària i densitat de la vegetació, així com retardar la successió forestal després de determinades pertorbacions com ara el foc. De fet, els incendis poden afavorir la creació d'hàbitat, sempre que romanguin poblacions en espais refugi des dels quals l'espècie pugui recolonitzar la superfície cremada poc temps després del foc. Aquesta migració entre tessel·les o parcel·les diferents pot fer fluctuar molt la densitat d'individus, atès que els animals es concentraran a les zones òptimes i només els subordinats i juvenils romandran a les menys aptes.

A Catalunya la sargantana cendrosa es troba habitualment entre el nivell del mar i els 400 m, tot i que pot arribar cap als 600 m a Vallclara (Conca de Barberà) i fins als 700 m a Comiols (Noguera), a la Llacuna i Montserrat (Anoia). Tanmateix, a la Provença s'han trobat diverses poblacions per sobre dels 1.000 m. Es tracta d'una espècie de distribució iberoprovençal, que al nord dels Pirineus s'estén des de la Catalunya Nord, gairebé tot l'arc mediterrani provençal fins al departament de Var i, tot penetrant per la vall del Roine, fins a l'Ardecha i la Droma; mentre que a la península Ibèrica la trobem a Catalunya, el País Valencià, Múrcia, sector oriental de l'Aragó, est d'Andalusia (Màlaga, Almeria i Granada) i sector oriental de Castella-la Manxa (Albacete). El límit oriental de la sargantana cendrosa a l'Aragó resulta confús, atès que es desconeixen les zones de contacte entre *P. edwarsianus* i *P. hispanicus*. A Catalunya, fins al segle XX, es distribuïa en poblacions més o menys aïllades per gran part del territori (menys als Pirineus, Prepirineus i altres sectors de la Catalunya septentrional). Tanmateix, avui en dia, la trobem en alguns punts aïllats del litoral, així com a escassos indrets de la depressió de l'Ebre i de la Catalunya Central, mentre que es troba gairebé extingida, a la Depressió Prelitoral, tot romanent una sola població coneguda al Baix Penedès. On sembla que l'espècie gaudeix d'una millor salut relativa és a la plana de Lleida, en aquells racons encara no afectats per la intensificació agrícola.

Subadult

meitat oest de la península Ibèrica; *P. hispanicus* o sargantana timonera, present al centre peninsular i que baixa per la conca de l'Ebre fins a les províncies d'Osca i Saragossa, i *P. edwarsianus* de l'est ibèric i sud-est de França. Les dues espècies germanes de *P. edwarsianus* tenen en comú i es diferencien clarament de la nostra sargantana perquè l'escata subocular contacta directament amb el llavi, i per una freqüència elevada d'individus amb tonalitat verdosa intensa, sobretot en període nupcial.

La sargantana cendrosa no presenta variacions remarcables al llarg de la seva àrea de distribució; en conseqüència no se n'han proposat divisions subespecífiques. Tanmateix, s'ha comprovat una major diversitat d'haplotips al sud del seu àmbit de distribució, fet que demostra que són basals o més antigues que les que es troben a Catalunya. D'altra banda, per a la sargantana cendrosa s'han descrit exemplars de coloració bruna monocromàtica i sense cap altre disseny, anomenats *concolor*, relativament comuns en algunes localitats del País Valencià i de Provença. Aquesta coloració és fruit d'una mutació genètica i no està associada a cap varietat subespecífica, encara que, inicialment, el 1839, Charles Lucien Bonaparte la va descriure erròniament com una espècie, *P. cinereus*, tot basant-se en exemplars d'aquestes rares coloracions cendroses.

PATOLOGIA I PARASITOLOGIA

En aquesta espècie destaca la recerca científica sobre els equilibris entre els ectoparàsits i els endoparàsits dels quals són portadors. En efecte, els àcars són ectoparàsits vectors que transmeten uns coccidis sanguinis a la sargantana: els gèneres *Lankesterella* i *Schellackia*. A més, l'abundància d'aquests paràsits coccidis depèn també del tipus d'hàbitat, i és més alta en ambients arbrats que en ambients oberts com les dunes.

D'altra banda, la sargantana cendrosa i cuallarga són hostes de nematodes pertanyents al gènere *Parapharyngodon*, del qual una espècie (*P. psammodromi*) només es coneix de zones properes a localitats històricament abastides per vaixells de la flota mercant espanyola. Una interessant recerca hipotetitza que aquests paràsits podrien haver estat introduïts accidentalment a Espanya des del Nou Món en vaixells de la Carrera d'Índies.

Fotografies realitzades al Baix Llobregat.

Estat de conservació

La situació de la sargantana cendrosa a Catalunya és delicada. Sembla haver-se extingit de zones prou extenses del territori on abans hi era present, principalment al litoral i prelitoral (Penedès, Vallès, Garraf, etc.), i que s'ha rarificat a la resta del territori d'on se'n tenen registres, com ara la plana de Lleida, la Catalunya Central, el Maresme o l'Empordà.

Les causes d'aquesta rarificació són múltiples i molt complexes; la més rellevant, possiblement, sigui l'increment de la superfície forestal arbrada a costa de la reducció d'espais oberts. La desaparició a la Depressió Prelitoral podria ser deguda també al sincrònic esvaïment dels ramats. Aquesta zona de Catalunya era terra de transhumància i, cada hivern, desenes de milers d'ovelles venien a establir-s'hi des del Pirineu; així s'hi mantenien notables extensions d'erms, matollars i guarets esclarissats, requeriment imprescindible per a l'espècie. Un altre element important és la desaparició de zones amb dinàmiques dunars al litoral català, a causa de la destrucció directa de moltes àrees i a mateixa urbanització de la primera línia de la costa. La intensificació agrària, la reconversió en regadiu i la fragmentació de l'hàbitat són altres factors que s'afegeixen a aquestes dinàmiques tan negatives per a l'espècie. Un altre factor seria la reducció de la superfície afectada per incendis forestals, als quals pot sobreviure sota terra, i que propicien un paisatge vegetal òptim per a l'espècie.

El seu estat de conservació en l'àmbit europeu segons la UICN (encara avaluat com *Psammodromus hispanicus*) és de **Preocupació menor** (LC). A Catalunya, d'acord amb el Catàleg de fauna salvatge autòctona amenaçada, l'espècie està catalogada com a **Vulnerable**.